

**1686 წლის „გაცემის დოკუმენტი“ და
მასთან დაკავშირებული საპატრიარქო ეპისტოლიები**

ივანე შოშიაშვილი*

I. შესავალი

წინამდებარე სტატიაში საუბარი შეეხება 1686 წლის კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ მიღებულ დოკუმენტს, რომელიც გადაეცა მოსკოვის პატრიარქ იოაკიმეს. აღნიშნული დოკუმენტის (და არა ტომოსის) საფუძველზე, ამ უკანასკნელს უფლება ეძლეოდა, რომ კიევის მიტროპოლიტების ხელთდახსმა (ქიროტონია) აღესრულებინა.¹ ვიდრე უშუალოდ ზემოთხსენებული დოკუმენტის განხილვას შევუდგებოდეთ, მინდა მცირე სახის ისტორიული ექსკურსი შემოგთავაზოთ, რათა წარმოდგენა შეგვექმნას, თუ რა მოვლენები უძლოდა წინ ამ დოკუმენტის შემუშავებას.

1589 წელს, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი – იერემია II (ტრანოსი) სპეციალური მისიით ჩავიდა კიევში, რათა მოქმედი მიტროპოლიტი ონისიფორე განეკვეთა და ახალი მიტროპოლიტისა და რამოდენიმე სასულიერო პირის ქიროტონია აღესრულებინა. რა თქმა უნდა, მიტროპოლიტის განკვეთის მიზეზებზე არ განვავრცობთ საუბარს, რადგან ეს სხვა თემაა და არ ეხმიანება წინამდებარე საკითხს. აქ, ყურადღებას ორ ფაქტზე ვამახვილებთ: 1) არსებული მიტროპოლიტის განკვეთაზე და 2) ახალი მიტროპოლიტის ხელთდახსმაზე. ამ ფაქტით ისიც იკვეთება, რომ კიევის კათედრა, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში და გამგებლობაში შედიოდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, პატრიარქი იერემია ვერ მოახერხებდა ვერც მიტროპოლიტ ონისიფორეს გან-

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის თეოლოგიისა და ფილოსოფიის ინსტიტუტის მკვლევარი. ioane.tbilisi@gmail.com

¹ დოკუმენტი, რომლის საფუძველზეც მიეცა მოსკოვის საპატრიარქოს ქიროტონიის უფლება, ყველა სამეცნიერო ტექსტში „გაცემის წერილით“ “Γράμμα ἔκδοσας” არის სახელდებული. ამასთან დაკავშირებით, იხ., Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΘΡΟΝΟΣ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ - ΟΜΙΛΟΥΝ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.

კვეთას და ვერც ახალი მიტროპოლიტის დადგინებას, რადგან ეს არაკანონიკურ ქმედებად ჩაითვლებოდა, რადგან კანონიკური სამართლის მარტივი აქსიომაა, რომ სასულიერო პირებს არ აქვთ მღვდელმოქმედების აღსრულების უფლება იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც იურისდიქციულად მათ არ განეკუთვნებათ. გარდა ამისა, ისტორიულად ცნობილი და დადასტურებული ფაქტია, რომ კიევის სამიტროპოლიტო ოდითგანვე კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.²

მნიშვნელოვანია აგრეთვე 1654 წელი, როდესაც უკრაინისა და რუსეთის პოლიტიკური გაერთიანება მოხდა. ამ დროს რუსეთის სახელმწიფო და ეკლესია დიდად ილწვოდნენ და ცდილობდნენ, რომ უკრაინის ეკლესია მათ გამგებლობაში გადასულიყო, თუმცა ეს წადილი სისრულეში ვერ მოიყვანეს. ამის შემდეგ რუსმა იერარქებმა სტრატეგია შეცვალეს და ამჯერად უკვე მხოლოდ კიევის მიტროპოლიტების ხელთდასხმის უფლების მოპოვებას ცდილობდნენ, თუმცა ეს მცდელობებიც უშედეგოდ დასრულდა. ოდნავ მოგვიანებით პეტრე დიდმა, მოსკოვის პატრიარქ იოაკიმეს (1674-90) დაჟინებული თხოვნის შედეგად, მსოფლიო პატრიარქისაგან, უკრაინის ანექსირებული აღმოსავლეთ ეპარქიების, დიდი რუსეთის სამეფოსადმი და მოსკოვის საპატრიარქოს საეკლესიო იურისდიქციისადმი მიკუთვნილება მოითხოვა, თუმცა მსოფლიო პატრიარქმა დიონისე მეოთხემ უგულვებელყო ცარის მოთხოვნა და არ შეასრულა მისი წადილი.³ 1685 წელს, რუსეთის პატრიარქი იოაკიმე, საეკლესიო კანონმდებლობის გვერდის ავლით, ლუცკის და ვოლინის ეპისკოპოს გედეონის ხელთდასხმას აღასრულებს კიევის მიტროპოლიტად, თუმცა, ამავე წელს კიევში შედგა გაფართოებული კრება, რომელმაც ზემოთხსენებული ქიროტონია ანულირებულად და უკანონოდ გამოაცხადა.⁴ აღნიშნულთან დაკავშირებით ძალიან დიდ ინტერესს იწვევს იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის ეპისტოლე მოსკოვის იოაკიმესადმი, სადაც იერუსალიმელი პატრიარქი საკმაოდ მკაცრი ტონით

² ΦΕΙΔΑ Β.Ι.Ω., Εκκλησιαστική Ιστορία Γ', Αθήναι, 2014, 447-448.

³ ΦΕΙΔΑ Β.Ι.Ω., Το Ζήτημα της Αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ουκρανίας εκ πηγών απευθύν, Αθήναι, 2019, 36.

⁴ ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ., Ο Οικουμενικός Θρόνος και η Εκκλησία της Ουκρανίας – Ομιλούν τα κείμενα, 2018, [23.07.2021].

მიმართავს მის კოლეგას: „იქნებ გსურთ, რომ იერუსალიმის კათედრაც თქვენ გამგებლობაში გადმოვიდეს და ფეხები დაგბანოთ? ნუთუ საკმარისი არ არის, რომ მოსკოვის სამიტროპოლიტო, საპატრიარქო პატივში იქნა აღყვანილი, თქვენ სინოდის მიერ ხართ გამორჩეული და ყველა ჩვენთაგანის მიერ პატრიარქად იწოდებით?! თქვენ ყოველგვარი საჭიროების გარეშე, საკუთარი პატივმოყვარეობის გამო გადახვედით წმიდა მამათა მიერ დადგენილ საზღვრებს და ნუთუ შესაძლებელია ამის პატიება?! ამით სიკეთის ნაცვლად ბოროტებას იწვევთ თქვენი თავებისთვისაც და ეკლესიისთვისაც!“.⁵ აღნიშნული ეპისტოლე სხვა კუთხითაც საინტერესოა და მასზე კიდევ მოგვინევეს ყურადღების გამახვილება. ასეთი ისტორიული რეალობის ფონზე დადგა 1686 წელიც, როდესაც რუსეთის ეკლესიამ თავის სანადელს მაინც მიაღწია.

II. 1686 წლის ე.წ. „გაცემის დოკუმენტი“

1686 წელს კონსტანტინოპოლის ეკლესიას სათავეში ედგა პატრიარქი დიონისე IV, რომლის ხელმძღვანელობითაც შემუშავდა ზემოთხსენებული დოკუმენტი.⁶ დასაწყისშივე უნდა აღვნიშნოთ, რომ დოკუმენტის ორიგინალი დაკარგულია და ჩვენამდე ვერ მოაღწია, თუმცა არსებობს რუსული თარგმანი და აგრეთვე ბერძნული ასლები. თანამედროვე თეოლოგი და სას. პირი, კირილე ჰოვორუნი, აგრეთვე დიაკონი ანდრია კურაევი და მკვლევარი კონსტანტინე ვეტოშნიკოვი ერთხმად მიუთითებენ, რომ რუსულად შესრულებული თარგმანი ბუნდოვანებას იწვევს, რადგან ზოგიერთი ფრაზა აბსოლუტურად გაუგებრად არის თარგმნილი.⁷ რაც შეეხება ბერძნულ ასლებს, აქ მსგავს პრობლემას არ აქვს ადგილი, ამიტომ ჩვენც სწორედ ბერძნულ ასლებს დავეყრდნობით საკითხის განხილვისას. ამ დოკუმენტს პატრიარქ დიონისეს ორი ეპისტოლეც ერთვის დანართის სახით და ამ წერილებზე უფრო ვრცელ კომენტარს ოდნავ ქვემოთ შემოგთავაზებთ.

⁵ <t.ly/S9Ng> [23.07.2021]

⁶ ΦΕΙΔΑ Β.Ι.Ω., Το Ζήτημα της Αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ουκρανίας εκ πηγών αψευδών, Αθήναι, 2019, 161-163.

⁷ <t.ly/Ohbn> [23.07.2021]

კიევის სამიტროპოლიტოს შესახებ არსებულ სინოდალურ სიგელში და გადანყვეტილებაში, რომელიც ამავე ეკლესიის მიტროპოლიტების გამორჩევის წესს განსაზღვრავს, დასაწყისშივე აღნიშნულია, რომ კიევის ეპისკოპოსად დადგინების უფლება, მოსკოვის კათედრის წარმომადგენელს განეკუთვნება „იკონომიით“ და „შემწყნარებლობით“ და საეკლესიო საქმეების მონესრიგების მიზნით (τρώπα συγκαταβατικῶ και κατ'οικονομίαν). დოკუმენტის ამ მონაკვეთში ტერმინი იკონომია რამოდენიმეჯერ არის ნახსენები, რაც კიდევ უფრო ცხადყოფს საქმის ვითარებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს იკონომია, იმ ეპოქაში გამძვინვარებული საომარი მოქმედებებით და ორ ქვეყანას შორის არსებული დიდი მანძილით იყო გამოწვეული.

ამ სიგელში არსებობს მთელი რიგი საკვანძო სიტყვები, რომლებიც გვეხმარებიან, რომ უკეთ გავარკვიოთ მისი აზრი. კერძოდ, საკვანძოდ ითვლება, ერთმანეთთან დაკავშირებული ორი სიტყვა: ὑποκείμενος და ὑπερκείμενος.⁸ მათგან პირველი ტერმინი, დაქვემდებარების მდგომარეობას ნიშნავს და ტექსტში კიევის მიტროპოლიას მიემართება, ხოლო მეორე ტერმინი უპირატესობას ნიშნავს და მხოლოდ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მიემართება. კონსტანტინოპოლი გახლავთ უპირატესი ὑπερκείμενος კიევსთვისაც და მოსკოვისთვისაც. ამასთან, ტექსტში არსად არ არის ნათქვამი, რომ მოსკოვი გახლავთ უპირატესი ὑπερκείμεნი კიევთან დაკავშირებით. ამ უკანასკნელზე კიდევ ერთხელ გავამახვილებთ ყურადღებას. პროფესორი ვლასი ფიდასი აღნიშნავს: მიუხედავად იმისა, რომ 1589 წელს მოსკოვმა მიიღო ავტოკეფალია, მისი კანონიკური ანგარიშვალდებულება მსოფლიო საპატრიარქოსადმი არ გაუქმებულა, როგორც ეს 1590 და 1593 წლების დიდი კრებების გადანყვეტილებებიდან მტკიცდება.⁹

სიგელში ორგზის არისნათქვამი, რომ კონსტანტინოპოლის მიერ მოსკოვისათვის გადაცემული უფლებები კიევზე, აკრიბიით (სიზუსტით) კი არ ხდება, არამედ, პირიქით. ამასთან დაკავშირებით სხვადასხვა ტერმინებია გამოყენებული: შემწყნარებლობის

⁸ Говорун К., Комментарии к Константинопольским Синодальным Грамотам 1686 Года, 2018. [23.07.2021]

⁹ ΦΕΙΔΑ Β. ΙΩ., Εκκλησιαστική Ιστορία Γ', Αθήναι, 2014, 444.

ნესით (τρόπα, συγκαταβατικῶ) და იკონომიით (οικονομικῶς), რაც ზემოთაც აღინიშნა. შემდეგ საუბარი ეხება ღვთისმსახურების დროს კონსტანტინოპოლელი პატრიარქის მოხსენიების საკითხს. სიგელში ნათქვამია, რომ მოსკოვის პატრიარქების მიერ ხელთდასხმულ კიევის მიტროპოლიტებს, პირველ რიგში კონსტანტინოპოლის პატრიარქი უნდა მოეხსენებინათ და მხოლოდ მის შემდგომ, მოსკოველი პატრიარქი: „...პირველად კონსტანტინოპოლის მსოფლიო პატრიარქის პატივდებული სახელი უნდა მოიხსენიოს, როგორც ყოველი რაიონისა და ეპარქიების ცოცხალი წყარო და საწყისი, ხოლო მის შემდგომ მოსკოვის პატრიარქი, როგორც მისი ხუცესი...“. გარდა ამისა, სინოდალური გადანყვეტილების შესახებ წარმოდგენილი ბერძნული ტექსტი, მასთან ერთად გამოგზავნილი წერილებისაგან განსხვავებით, კიდევ უფრო მტკიცედ უსვამს ხაზს, კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ძალაუფლების შენარჩუნებას უკრაინის ეკლესიაზე. სინოდალური დადგენილების ტექსტშიც ვკითხულობთ, თუ როგორ უნდა აღესრულოს პატრიარქთა მოხსენიება საღმრთო ლიტურგიის მიმდინარეობისას კიეველი მიტროპოლიტის მიერ: აქ აბსოლუტური თანხვედრაა ტექსტებს შორის: „პირველ რიგში, მსოფლიო პატრიარქის სახელი იხსენიება, რადგან იგი წარმოადგენს „წყაროს, და საწყისს“ და მას ექვემდებარება ყველა სამრევლო და ეპარქია, რომელიც არსებობს უკრაინის ტერიტორიაზე. რუსულ თარგმანში, ეს პასაჟი იმდენად გაუგებრად დაფიქსირდა, რომ არასრულად პასუხობს ბერძნული დედნის არსს, რომელშიც გარკვევით არი სნათქვამი, რომ კიევის სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე კვლავ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ინარჩუნებდა ძალაუფლებას.

ამასთან დაკავშირებით, კონსტანტინე ვეტომნიკოვიც მიუთითებს, რომ კიევის მიტროპოლიტის მიერ, პირველ ადგილზე კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მოხსენიება იმაზე მონმობდა, რომ კიეველი მღვდელმთავრებისათვის, სწორედ „კონსტანტინოპოლელი“ რჩებოდა კანონიერ პატრიარქად და არა მოსკოვის პატრიარქი. მოსკოვის საპატრიარქოს მრჩეველები უსაფუძვლო და არარეალურ არგუმენტს წარმოადგენენ, რომ თითქოს პატრიარქ დიონისე მეოთხის მოთხოვნა, რომ კიევის მიტროპოლიტების მიერ კონსტანტინოპოლელი პატრიარქი მოხსენიებულიყო მსახუ-

რებების დროს, არ წარმოაჩენს კონსტანტინოპოლის და კიევის სამიტროპოლიტოს იერარქიულ კავშირს, რადგან ნიკონის რეფორმაციის შემდეგ, ყველა ტაძარში იხსენიებოდნენ აღმოსავლელი პატრიარქები. პროფესორი ვლასი ფიდასი აღნიშნავს, რომ მსგავსი სახის მსჯელობა სრულიად აზრს მოკლებულია, რადგან აღმოსავლელი პატრიარქების მოხსენიება მხოლოდ საპატრიარქო ლიტურგიების აღსრულებისას ხდებოდა, ასევე ძალიან მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ნიკონის მემკვიდრე მოსკოვის პატრიარქები არც იხსენიებდნენ ოთხი პრესვიგენული საპატრიარქოების მეთაურებს და არც შესაბამის სინოდალურ ეპისტოლეებს უგზავნიდნენ მათი აღსაყდრების შემდეგ. სწორედ ამიტომ საყვედურობდა იერუსალიმის დოსითეოზი მოსკოვის პატრიარქ პიტირიმს:

„პატრიარქთა წეს-ჩვეულება იყო და არის კიდევ, რომ როდესაც საპატრიარქო კათედრაზე დანიშნულდებოდნენ, ამის შესახებ დანარჩენი საპატრიარქოებისათვის უნდა ეცნობებინათ.... ამგვარად იქცეოდნენ მოსკოვის პატრიარქები, დაწყებული უნეტარესი იობიდან, დამთავრებული ნიკონამდე.... იოასაფისა და პიტირიმის წინამორბედნი ამგვარად იქმოდნენ, თუმცა ამ უკანასკნელებმა შეწყვიტეს ეს ტრადიცია.... ამგვარად, იერუსალიმის უნეტარეს პატრიარქ თეოფანეს თანდასწრებით,... ან გარდაცვლილმა ფილარეტმა ბრძანა: „...მე, ღვთის წყალობით გამორჩეული,... აღვიარებ... შვიდ მსოფლიო კრებას, რომლებიც ღმერთმომოსილ მამათა მიერ იმართებოდნენ, მოვიხსენიებ ოთხივე პატრიარქს,... რომელთაც აღმოსავლეთის კათოლიკე და სამოციქულო ეკლესია პატივს მიაგებს, და რასაც ისინი შეინყნარებენ, მეც შევინყნარებ, ხოლო რასაც განემორებინა, მეც განვეშორები“. სწორედ ამგვარი გახლავთ ძმანო, მოსკოვის მღვდელმთავრის კავშირი, კათოლიკე ეკლესიის უწმინდეს პატრიარქებთან...“¹⁰

შესაბამისად, მოსკოვის საპატრიარქოს წარმომადგენელთა არგუმენტები უბრალოდ ალოგიკურია და კრიტიკას ვერ უძლებენ. აღსანიშნავია, რომ, დოკუმენტებში არაფერი არ არის ნათქვამი კიევის კათედრის სამუდამო გადაბარების შესახებ, რაზეც ასევე სრულიად არაკანონიერად აპელირებენ მოსკოვის საპატრიარქოს

¹⁰ ΔΕΛΙΚΑΝΗ Κ., Πατριαρχικά Έγγραφα III, Κωνσταντινούπολη, 1905, 191-197; ΦΕΙΔΑ Β. ΙΩ., Πενταρχία III, Αθήνα, 2014, 366.

მესვეურები.¹¹ გარდა ამისა, მოსკოვის საპატრიარქოს წარმომადგენლებს კარგად მოეხსენებათ, რომ როგორც 1686 წლის სინოდალური დოკუმენტის გაცემის წინ, ასევე მის შემდგომ, კიევისა და სრულიად რუსეთის მიტროპოლიტის ტიტულატურის მატარებელი მღვდელმთავარი, მისი უსაზღვრო იურისდიქციით ლიეტუვაში, ბელორუსიასა და უკრაინაში, როგორც ერთ-ერთი „საპატრიარქო საეგზარქოსო“, მსოფლიო საპატრიარქოს პირდაპირ და სრულ კანონიკურ იურისდიქციას ექვემდებარებოდა ყოველთვის.¹² მიტროპოლიტის გამორჩევის წესის შესახებ არსებულ დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ საუბარი ეხება „მომავალი მიტროპოლიტის არჩევის წესს, როდესაც ამის საჭიროება დადგებოდა დღის წესრიგში, საჭიროება კი მხოლოდ ერთი მიზეზით იყო განპირობებული და ეს მიზეზი გახლავთ კათედრის დაქვრივება.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ 1686 წლის „გაცემის დოკუმენტს“ ხშირად „ტომოსს“ უწოდებენ, რაც არამართებულია, რადგან ტომოსის ავტორიტეტსა და მასში დაფიქსირებულ გადანყვეტილებებს არანაირი კავშირი არ გააჩნიათ უბრალო დოკუმენტში დაფიქსირებულ დასკვნებთან. გარდა ამისა, ტომოსით მინიჭებული უფლებების ანუღირება არალეგიტიმურია, ხოლო დუკომენტის გაუქმება სავსებით შესაძლებელია. თავად ზემოთაღნიშნული დოკუმენტის ტექსტიდან და არსიდან რომ გამოვიდეთ, ადვილად დავასკვნით, რომ მისი ანუღირება სავსებით ლეგიტიმური იყო, რადგან როგორც უკვე არაერთგზის აღინიშნა, მასში შავით-თეთრზე არის აღნიშნული, რომ მოსკოვის პატრიარქისადმი მინიჭებული უფლება იკონომიის ხასიათს ატარებდა და არა აკრიბიის. შესაბამისად, კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებელი ეკლესიის ენდიმუსა სინოდმა, თავისი 2018 წლის, 9-11 ოქტომბერს მიღებული გადანყვეტილებით, აღნიშნული დოკუმენტი გაუქმებულად გამოაცხადა.¹³

¹¹ ΦΕΙΔΑ Β. ΙΩ., Το Ζήτημα της Αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ουκρανίας εκ πηγών απευδών, Αθήνα, 2019, 35.

¹² ΦΕΙΔΑ Β. ΙΩ., Εκκλησιαστική Ιστορία Γ', Αθήνα, 2014, 613-614.

¹³ <t.ly/okxb> [23.07.2021].

III. კონსტანტინოპოლის პატრიარქ დიონისე IV-ის და იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოზის ეპისტოლეები

საგულისხმოა, რომ 1686 წელს, ოფიციალურ სინოდალურ დოკუმენტთან ერთად, პატრიარქ დიონისეს ეპისტოლეებიც გამოიცა, რომლებიც რუსეთის მეფეების, ივანესა და პეტრესადმი, მოსკოვის პატრიარქ იოაკიმესადმი, კაზაკების ატმან სომოილოვიჩისადმი და კიევის სამიტროპოლიტოს კლიროსის და მორწმუნე საზოგადოებისადმი იყო მიწერილი. მაშასადამე, არსებობდა უკრაინის ეკლესიისათვის მიცემული ოფიციალური სინოდალური დოკუმენტი და წერილები, რომელნიც კერძო ხასიათს ატარებენ და სინოდალურ დოკუმენტთან შედარებით, ნაკლებად ავტორიტეტულნი არიან. ამ წერილებში ნათქვამია, რომ კიევის მიტროპოლიტების დადგინების უფლება, მაშინდელ მამოსკოვის პატრიარქმა და ასევე „მის შემდგომმ აპატრიარქებმა“ მიიღეს (καὶ οἱ μετὰ τοῦτον πατριάρχαι ὁμοίως), მაგრამ ოფიციალურ საეკლესიო დოკუმენტში ეს უკანასკნელი ფრაზა არ იყო ჩართული და ეს მჭერმეტყველური მდუმარება ხაზს უსვამს, რომ კონსტანტინოპოლის „ნებართვა“ დროებითობის ხასიათს ატარებდა. ასევე ყურადღება ექცევა მეორე გარემოებას: მართალია, დიონისეს ეპისტოლეებში აღნიშნულია, რომ მომავალ პატრიარქებსაც ეძლეოდათ კიევის მიტროპოლიტების ხელთდასხმის ნებართვა, მაგრამ ამავდროულად არსად არ არის ნათქვამი, რომ ეს მდგომარეობა სამუდამო იყო, როგორც ფიქსირდება ხოლმე ხშირად ეს გარემოება საპატროარქო დოკუმენტებში. შესაბამისად, აქედანაც ვასკვნით, რომ ქიროტონის უფლება მოსკოვმა მიიღო დროებით და არა სამუდამოდ. პატრიარქი დიონისე ამგვარი სიტყვებით მიმართავდა მის კოლეგა მოსკოვის პატრიარქ იოაკიმეს: „სულიწმიდაში საყვარელ ძმას და თანამსახურს (მოსკოვის პატრიარქს), საეკლესიო განსაზღვრებით, კიევის მიტროპოლიტის ხელთდასხმის (ხელთდადების, აღსაყდრების) უფლება ეძლევა მსოფლიო პატრიარქისაგან მხოლოდ ერთი პირობით, რომ კიევის მიტროპოლიტმა, აღნიშნულ რეგიონში უსისხლო მსხვერპლშენიერვის

აღსრულებისას, პირველად, ყოვლადუნმიდესი მსოფლიო პატრიარქის სახელი უნდა მოიხსენიოს...“.¹⁴

პატრიარქ დიონისეს ეპისტოლეები და სინოდალური დოკუმენტი იმითაც საინტერესოა, რომ ისინი არა მხოლოდ კონსტანტინოპოლის კათედრის პატივით პირველობის იდეის შესახებ არსებულ გზავნილს წარმოადგენენ, რომელზეც ადრეული ხანიდან მიუთითებდნენ ბერძენი ხელისუფალნი, არამედ იმ ტრადიციის არსებობაზეც საუბრობენ, რომლის თანახმადაც, მოსკოვის საეკლესიო კათედრა, როგორც „უმცროსი“, ისე განიხილება კონსტანტინოპოლის საყდართან მიმართებით, რომელსაც ექვემდებარებოდა იგი ადრე.

საინტერესოა ასევე, იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოზის (ნოტარასი) ეპისტოლეები, სადაც იგი აღნიშნავს და მიუთითებს, რომ კიევის სამიტროპოლიტო, მოსკოვის პატრიარქის ზედამხედველობის ქვეშ უნდა ყოფილიყო, თუმცა იქვე ამატებს, რომ აღნიშნული მდგომარეობა დროებითია და იკონომიის ხასიათს ატარებს. არსებული მდგომარეობის და მასთან დაკავშირებული იკონომიის მიზეზად კი იმ ეპოქაში გამეფებულ ტირანიას ასახელებს. იგი მიუთითებს, რომ როდესაც ეს ტირანია დასრულდებოდა და კვლავ საღმრთო დღეების მომსწრენი გახდებოდნენ, მაშინ ეს იკონომია შეწყვეტდა მოქმედებას.¹⁵ აღსანიშნავია, რომ პატრიარქი დოსითეოზი საკმაოდ ახლოს იცნობდა საქმის ვითარებას, რადგან იგი უშუალოდ მონაწილეობდა არსებულ პროცესებში და ე.წ. შუამავლის როლს ასრულებდა. უნდა ითქვას, თუ რა იგულისხმებოდა პატრიარქ დოსითეოსის სიტყვებში, როდესაც ის ამბობდა, რომ კიევის სამიტროპოლიტო, დროებით მოსკოვის საპატრიარქოს გამგებლობასა და ზედამხედველობაში უნდა გადასულიყო. გამგებლობა სწორედ ქიროტონიის უფლებას ნიშნავს და არა მთლიანი სამიტროპოლიტოს მოსკოვის საპატრიარქოსადმი იურისდიქციულად დაქვემდებარებას. აღნიშნული აზრის გასამყარებლად რამოდენიმე არგუმენტს მოვიშველიებთ:

¹⁴ ΦΕΙΔΑ Β.ΙΩ., Το Ζήτημα της Αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ουκρανίας εκ πηγών αψευδών, Αθήναι, 2019, 31.

¹⁵ ΑΡΧΙΜ. ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ., Ο Πατριάρχης Δοσίθεος (1669-1707) και οι αγώνες αυτού και της αδελφότητος υπέρ των Αγίων Τόπων, Εκκλησιαστικός Φάρος, τχ.ΙΒ, 1928, 742.

1) თუკი კიევის სამიტროპოლიტო, მოსკოვის საპატრიარქოს გადაეცემოდა იურისდიქციულად, მაშინ ეს აქტი, შესაბამისი ტომოსით უნდა დამონმებულიყო. მსგავსი ტომოსი კი უბრალოდ არ არსებობს, შესაბამისად პატრიარქ დოსითეოზს არანაირი უფლება არ ჰქონდა, რომ თვითნებურად გადაეცა კიევის სამიტროპოლიტო, მოსკოვის საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში.

2) ალბათობის პრინციპს რომ მივმართოთ და ვთქვათ, რომ გარკვეული მიზეზების გამო, ვერ დადასტურდა ეს აქტი ტომოსით, მაშინ 1686 წლის სონოდალურ განჩინებაში მანაც უნდა დაფიქსირებულიყო იგი, თუმცა ამ დადგენილებაში მსგავსი არაფერი წერია.

3) როდესაც ზემოთ დაქვემდებარებისა და უპირატესობის შესახებ ვსაუბრობდით, აღვნიშნეთ, რომ ამ საკითხს კიდევ შევვებოდით და აი მოვიდა დრო: როგორც ითქვა, ტექსტში არსად არ არის ნათქვამი, რომ მოსკოვი გახლავთ უპირატესი (ὑπερκειμένῃ) კიევთან მიმართებით. მაშასადამე, სინოდალურ დადგენილებაში არა თუ აღნიშნულია რაიმე კიევის სამიტროპოლიტოს გადაცემის შესახებ, არამედ, პირიქით, საწინააღმდეგოა ნათქვამი, რომ მოსკოვი არ გახლდათ უპირატესი, არამედ კონსტანტინოპოლი.

4) 1686 წლის დოკუმენტში ხაზგასმით არის ნათქვამი, რომ კიეველი მიტროპოლიტების გამორჩევის უფლება, მოსკოვის პატრიარქის პრეროგატივა არ იყო. როდესაც გარდაიცვლებოდა არსებული მიტროპოლიტი, ახალი მღვდელმთავარი, ადგილობრივ კლიროსს და მორწმუნე საზოგადოებას უნდა გამოეჩინა. თუკი კიევის სამიტროპოლიტო, მოსკოვის საპატრიარქოს იურისდიქციაში გადავიდა, მაშინ ეპისკოპოსების გამორჩევის უფლებაც უნდა მისცემოდა მოსკოვს. ამასთან დაკავშირებით, პროფესორი ვლასი ფიდასი მიუთითებს, რომ კიევის მიტროპოლიტები არ ჩადიოდნენ მოსკოვში მათი აღსაყდრებისათვის და არც მოსკოვის საპატრიარქოს კრებებში იღებდნენ მონაწილეობას.¹⁶

5) პროფესორი ვლასი ფიდასი აღნიშნავს, რომ მოსკოვის საპატრიარქოს ანტიკანონიკური მოთხოვნებისა და პრეტენზიების

¹⁶ ΦΕΙΔΑ Β. ΙΩ., Το Ζήτημα της Αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ουκρανίας εκ πηγών αψευδών, Αθήναι, 2019, 40.

გულმოდგინე მხარდამჭერები ცხადად ფიქტიურ და მცდარ არგუმენტებს მიმართავენ, რომ თითქოს მსოფლიო პატრიარქი ანტიკანონიკურად შეიქრა მოსკოვის საპატრიარქოს კანონიკურ იურისდიქციაში. ისინი ცხადად უგულებელჰყოფენ იმ ფაქტს, რომ XX საუკუნის ბოლომდე, მოსკოვის საპატრიარქოს არანაირი ოფიციალური ან კანონიკური საეკლესიო ქმედება არ განუხორციელებია, რომელიც ცხადად წარმოაჩინდა, რომ კიევისა და სრულიად უკრაინის სამიტროპოლიტო, ოდესღაც მოსკოვის საპატრიარქოს საეკლესიო იურისდიქციის კანონიკურ ტერიტორიას წარმოადგენდა.¹⁷

6) თუკი ზემოთ მოყვანილ ხუთ არგუმენტს გვერდს ავუვლით და პატრიარქ დოსითეოზის სიტყვებზე დაყრდნობით დავასკვნათ, რომ კიევის სამიტროპოლიტო, იურისდიქციულად გადაეცა მოსკოვის საპატრიარქოს, მაშინ იმავე დოსითეოზის სიტყვები უნდა მოვიშველიოთ, რომ ეს უფლება მოსკოვს მიეცა იკონომიით და არა აკრიზიით. მოგეხსენებათ, საეკლესიო სამართლის მარტივი აქსიომაა, რომ იკონომია არ გახლავთ სამუდამო, არამედ დროებითი. როდესაც მისი საჭიროება აღარ იქნება, იგი წყვეტს მოქმედებას. ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ვასკვნით, რომ „ზედამხედველობის ქვეშ მოქცევა“, ქიროტონიის უფლებას გულისხმობს.

ამ საკითხზე აქცენტის გაკეთება არ გახლავთ შემთხვევითი, რადგან რუსეთის ეკლესიის მესვეურები სწორედ პატრიარქ დოსითეოსის ეპისტოლეში ნათქვამ ამ ფრაზაზე აპელირებენ და ისე იგებენ მას, როგორი გაგების შესაძლებლობაც, შევეცადეთ, რომ გამოგვერიცხა. გარდა ამისა, რუსეთის ეკლესიის წარმომადგენლები ქალკედონის IV მს. კრების 17 და ტრულის კრების 25 კანონებზეც აპელირებენ, რომელნიც ე.წ. 30 წლიან ხანდაზმულობის პერიოდზე მიუთითებენ.

შევეცდებით ჯერ განვმარტოთ თუ რას ნიშნავს ოცდაათწლიანი ხანდაზმულობის პერიოდი და შემდეგ დავასკვნათ, რამდენად შეესაბამება ეს კანონები მოცემულ მდგომარეობას. უნდა აღინიშნოს, რომ IV მს. კრების 17 კანონი, პირობითად ორ ნაწილად იყოფა. პირველ ნაწილში, უკვე ნახსენები ოცდა-

¹⁷ იქვე, 21.

ათწლიანი ხანდაზმულობის შესახებ არის საუბარი, მეორე ნაწილში კი მითითება გვაქვს აპელაციის უფლების შესახებ, რომელიც კონსტანტინოპოლის საყდრის პრეროგატივაა. მამ ასე, ვნახოთ თუ რას გვეუბნება თავად ეს კანონი:

„თითოეულ ეპარქიაში, სოფლებსა თუ დაბებში არსებული სამრევლოები უცვლელად უნდა დარჩნენ მათი მმართველი ეპისკოპოსების ხელისუფლების ქვეშ, მით უფრო, თუ ისინი ოცდაათი წლის მანძილზე დავის გარეშე წინამძღვრობდნენ და მართავდნენ აღნიშნულ სამრევლოებს; ხოლო იმ შემთხვევაში, თუკი ოცდაათწლიანი ვადის გასვლამდე რაიმე დავას ჰქონდა ან ექნება ადგილი სამრევლოთა განმგებლობის თაობაზე, მაშინ ვინც თავს განაწყენებულად ჩათვლის, ამის შესახებ სარჩელი აღძრას სამთავრო კრების წინაშე; ვინც თავისი მიტროპოლიტის მხრიდან დაიჩაგრება, შეუძლია მიმართოს დიდი სამთავროს ეგზარქოსის, ანდა კონსტანტინოპოლის საყდრის სამსჯავროს; ხოლო, თუ ხელისუფლების ძალისხმევით რომელიმე ქალაქი იქნება დაბრუნებული, ან შემდგომში დაბრუნდება, მაშინ საეკლესიო სამრევლოების დანაწილება, დაე, სამოქალაქო და საერო წესით დადგენილ ტერიტორიულ დაყოფას შეესაბამებოდეს“ (IV მს. კრების 17 კანონი).

აბსოლუტურად იგივეს იმეორებს ტრულის კრების 25 კანონიც და, მაშასადამე, მის დამონშებას აღარ შევუდგები. ახლა კი ვნახოთ, რამდენადაა შეხებაში ეს კანონები მოცემულ ვითარებასთან. ზემოთ მოყვანილ კანონებში საუბარი მიმდინარეობს სამრევლოებზე და უდაბურ ადგილებზე და არა სამიტროპოლიტოებზე ან ეპარქიებზე. როგორც მოგეხსენებათ, კიევის სამიტროპოლიტო არც უდაბური ადგილია და არც სამრევლო, მაშასადამე, მარტივად ვასკვნი, რომ მოცემულ ვითარებაში ზემოთ მოყვანილ კანონებს არანაირი კავშირი არ გააჩნიათ და, მაშასადამე, ვერც არგუმენტებად გამოდგებიან. შესაბამისად, რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის მესვეურების მიერ მოყვანილი არგუმენტები, ერთის მხრივ, იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის ეპისტოლეზე და, მეორეს მხრივ, ქალკედონის და ტრულის კრების კონკრეტულ კანონებზე დაყრდნობით, აბსოლუტურად უსაფუძვლოა და, მაშასადამე, არალეგიტიმურიც.

IV. დასკვნა

აღსანიშნავია, თუ როგორ სრულდებოდა დროთა განმავლობაში 1686 წლის დოკუმენტის განსაზღვრებები: რა თქმა უნდა, მოსკოვის საპატრიარქო ქიროტონიის უფლებას იყენებდა და აღასრულებდა კიევის მიტროპოლიტთა ხელთდასხმებს, თუმცა ორ მნიშვნელოვან განსაზღვრებას გვერდს უვლიდა ბოლო დრომდე: პირველი განსაზღვრება, საღმრთო ლიტურგიისას, უპირველესად კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სახელის მოხსენიებას ეხება კიევის მიტროპოლიტის მიერ, ხოლო მეორე განსაზღვრება – მიტროპოლიტად გამორჩევის საკითხს. კერძოდ, ამ დოკუმენტის თანახმად, რუსეთის საპატრიარქოს არ ჰქონდა უფლება, რომ კანდიდატი თავად გამოერჩია, არამედ როგორც უკვე აღინიშნა, სამიტროპოლიტო კანდიდატი, უკრაინის ეკლესიის ადგილობრივ სამღვდელოებას და მორწმუნე საზოგადოებას უნდა გამოერჩია. უკანასკნელი მიტროპოლიტი, რომელიც კიევის სამიტროპოლიტოში შემავალი სამღვდელოებისა და მორწმუნე საზოგადოების მიერ იქნა გამორჩეული, გახლდათ მიტროპოლიტი იოსაფი, რომელიც 1718 წელს გარდაიცვალა. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ რუსეთის საპატრიარქო XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ახდენს კიევის სამიტროპოლიტოს ანექსიას.

ამასთან დაკავშირებით, ძალიან მნიშვნელოვან მოვლენას ჰქონდა ადგილი 2019 წლის მარტში, როდესაც გერმანიის სახელმწიფომ, მოსკოვის საპატრიარქოს მიერ კიევის სამიტროპოლიტოს ანექსიის შესახებ არსებული ოფიციალური დოკუმენტი დაუბრუნა უკრაინას.¹⁸ აღნიშნული დოკუმენტი, პეტრე პირველის მიერ არის გამოცემული და იგი წარმოადგენს ოფიციალურ წყაროს, რომლის საფუძველზეც შეგვიძლია დავასკვნათ:

1) რუსეთის ეკლესიამ ნამდვილად მოახდინა კიევის სამიტროპოლიტოს ანექსია.

2) ანექსია მოხდა XVIII საუკუნის 20-იან წლებში.

აქ ლოგიკურად ჩნდება კითხვა, თუ რატომ არ რეაგირებდა ამ დარღვევებზე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო? მოგეხსენებათ კონსტანტინოპოლის ეკლესიის მესვეურებს, დღევანდელ დღემდე

¹⁸ <t.ly/bf2Q> [23.07.2021].

საკმაოდ რთულ პირობებში უწევთ არსებობა და მოღვაწეობა. განსაკუთრებით მძიმე პერიოდი ედგა საპატრიარქოს სწორედ XVIII-XIX საუკუნეებში, ამის ნათელი მაგალითია კონსტანტინოპოლის პატრიარქ გრიგორიუს V-ის ცხოვრება (1746-1821), რომელიც მონამეობრივი სიკვდილით აღესრულა თურქების მიერ. ამ ხანებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არსებობა - არარსებობის საკითხიც კი იდგა დღის წესრიგში, რითაც ისარგებლა კიდევ რუსეთის ეკლესიამ და მოახდინა მისი ანექსია.

DOCUMENT OF 1686 AND PATRIARCHAL EPISTLES, RELATED TO IT

Ivane Shoshiashvili*

It should be noted that certain principles of the 1686 document have persistently not been upheld by the Patriarchate of Moscow. Undoubtedly, the Patriarchate of Moscow has been exercising its right of ordination (cheirotomia) since 1686 as it kept performing ordinations of metropolitans, however it has not been adhering to the following two important principles – one concerning the commemoration of the patriarch of Constantinople by the metropolitan of Kyiv, and the other concerning the appointment of the metropolitan.

Specifically, according to this document, the Patriarchate of Moscow had no right of appointing the candidate for metropolitan. Instead, the right of choosing the candidate for metropolitan was reserved for the local clergy and the faithful public of the metropolis of Kyiv. The last metropolitan who was lawfully chosen by the local clergy and the faithful of the metropolis of Kyiv was Joasaph, deceased in 1718. Therefore, we can conclude that the Patriarchate of Moscow illegally annexed the metropolis of Kyiv in the 1720s.

In relation to the above, an important event took place in March 2019 when the official document confirming the annexation of the metropolis of Kyiv by the Patriarchate of Moscow was returned to Ukraine from Germany. The aforementioned document was issued by Peter I, tsar of Russia and it constitutes an important official source based on which the following can be deduced:

1. The Patriarchate of Moscow has annexed the metropolis of Kyiv.
2. The annexation happened in the 1720s.

The question then arises as to why this breach of law was neglected by the Patriarchate of Constantinople. As it is widely

* Researcher at the Institute for Theology and Philosophy of Sulkhani-Saba Orbeliani University. ioane.tbilisi@gmail.com

known, since the fall of Constantinople to the Ottomans in 1453, the Orthodox Church of Constantinople had to continue existing and serving its mission in a profoundly hostile environment. The 18th and 19th centuries were particularly difficult periods for the Patriarchate of Constantinople as it is also evidenced by the martyrdom of Patriarch Gregorius V (1746-1821) who was martyred by the Ottomans. During this period, even the physical existence of the Patriarchate itself came under threat. The Church of Russia was therefore able to take advantage of the weak position of the Patriarchate of Constantinople at that time and annexed the metropolis of Kyiv.

Key words: Document, Oikonomia, Subordination, Advantage, Cheirotonia, Kyiv, Constantinople